

Den efterhängsna slagrutan

av Rune Lindkvist

I Folkvett nr 3/88 ägnade Jonas Söderström mer än halva utrymmet åt "Den sanna Norgehistorien", hur Norges Röda Kors' fjällräddningsorganisation och det norska försvaret använt sig av slagruta för att finna lavinoffer. På Vetenskap och Folkbildnings medlemsmöte den 10 oktober kompletterades historien av en av huvudpersonerna, kemi-professorn Rolf Manne från Bergens universitet. Eftersom det är en historia som tål att också rekapituleras följer här en sammanfattning, i huvudsak byggd på uppgifter i Jonas' artikel.

Det hela börjar 1973, när en "slagruteman" inte bara demonstrerade sitt redskap ("önskekvisten") för Norges Röda Kors' Hjelpekorps' (NRKH) "SkredkommittÉ", utan också lyckades övertyga medlemmarna om att man här hade ett bra sökhjälpmiddel vid lavinolyckor. När sedan, året därpå, en forskare (Sverre Öksnes) presenterade en teori om att det kunde tänkas vara förändringar i jordens elektrostatiske fält som slagrutegångaren reagerade på, och dessutom ett känsligare och mera lätthanterligt instrument (en L-formad vinkel av järn- eller koppartråd) introducerades, var det fritt fram för alla i kommittÉn att börja pröva och få "utslag". Man ordnade förstärkande seminarier tre år i rad, man gav ut (1977) en vägledning där metoden med de nya "sök-vinklarna" grundligt presenterades och man inledde ett slags forskningssamarbete med Oslo universitet för att få teorin om de här fältförändringarna bekräftad. När detta misslyckades övergick man mera till ett slags men-i-alla-fall-uttalanden av typen "man behöver inte kunna något om teleteknik för att använda en telefon - som också kan rädda liv".

Så inträffar vintern 1986 den värsta snökatastrofen i modern tid i Norge, i Vassdalen. 16 unga värnpliktiga omkommer i ett skred. Metoder att finna lavinoffer blir i högsta grad ett medietacksamt ämne. En artikel i Bergens Tidene den 22 mars har rubriken "Ny slagruta - nästan lika bra som lavinhunden".

Det är nu Rolf Manne kommer in på scenen.

Han skriver ett kritiskt inlägg (25/3) och efterlyser vetenskapliga försök. Men redan nästa dag kan man i samma tidning läsa att "systemet har använts under lång tid i Mellan-europa" och att "statistiskt material från utlandet visar systemets effektivitet".

Den 21/4 påpekar Manne att detta statistiska material" ej visat sig möjligt att få tillgång till. De enda kontrollerade försöken hittills hade gjorts 1980 under överinseende av Norges Geotekniska Institut, men bara gett slumpmässigt utfall, och den officer som vid sökningen i Vassdalen använt sökvinklar hade bara ett (av 30!) utslag som möjligen kunde betecknas som träff.

Nästa inlägg kommer (30/4) från civilingenjör Nils Faarlund som tillsammans med sin hustru driver "Norges Högfjällsskola", ett kurscentrum för vintrig sökvinkel-användning. Han skriver bl.a. att det vid "skredsymposiet" 1975 samlats teoretiker inom elektronik och fysik från hela Europa, från USA och Kanada" och att metoden vunnit "full anslutning". Dessutom påpekar han något som senare ofta skulle komma att upprepas av sökvinkelintressenter även länge efter Mannes avslöjande av motsatsen: att Internationella Fjällräddningskommissionen (IKAR) hade

"gått in för sökvinklarna".

Den 27/5 vederlägger Manne alla påståenden i artikeln. IKAR hade ansett "den norska modellen" så lite övertygande att den inte behövde bemötas.

Norska försvaret då? Det var ju också inblandat.

I vintertjänstreglementet för armén finns metoden med. Kadetterna hade fått lära sig konsten på Faarlunds högfjällsskola och vinklarna ingick i utrustningen.

I december 86 skriver Rolf Manne därför till Norges ÖB att armén inte bör syssla med "utbildning i ockulta metoder". Han får svar i mars, av en major i Försvarets Forum, att man visserligen använder sökvinklar, men bara "när inget annat finns att tillgå". Vinkelintressenten Faarlund har i samma nummer lyckats få in: "Nu kan Manne hålla käft".

Hur förklarade man nu att sökvinkel-löjtnanten vid Vassdalen lyckades så dåligt? "Mannen saknade tillräcklig erfarenhet", sa Faarlund. "För mycket vatten i marken", sa löjtnanten.

Ungefär här kommer vi lämpligen tillbaka till medlemsmötet kvällen den 10 oktober 1996. Det hade rubriken "Vetenskapens syn på slagrutan" och var glädjande välbesökt.

Rolf Manne berättade kortfattat om Vassdalen-olyckan och sökvinkeldebatten i Norge våren -86 och om sitt brev till Norges ÖB, som till slut beordrade Infanteriets Skytte- och Vinterskola i Elverum att delta i ett stort slagrute-försök. Under en solig vecka i maj -87 ägde detta rum, uppe på 1600 m höjd, med ca 40 sökvinkelutbildade soldater och tre rödakorsare, där den minst erfarna hade fem års praktisk erfarenhet

av slagrutesökning. övervakande försöksuppläggare var Manne och en man från Norges Geotekniska Institut.

På ett snöfält, ca 50 gånger 50 m, valdes slumpvis tre ställen där en person kunde grävas ned ett par meter. Träffytan var 5 gånger 5 m, vilket gav 1 % träffchans. Rödakorsarna arbetade en och en, utan tidspress, och fick ändra sin bedömning en gång. Militären gick fram i lag och på linje. Allt var ordentligt dubbelblint och genomfördes tre gånger, och i varje försöksomgång fanns alltså en person nedgrävd.

Sammanlagt gjordes 24 markeringar, alla bommar. Medelfelet blev 19 meter.

Några av reaktionerna efteråt:

Faarlund: "Det var ju dåligt folk man ställt upp med."

Röda Korset: Två års tystnad. Slutligen, när Manne meddelat Internationella Fjällräddningsorganisationen att Norges Röda Kors inte svarar på brev: "Vi gör nu en paus en sökvinkelarbetet, för att utvärdera."

(Pausen pågår fortfarande.)

Militären: "ArmÈns reglemente om laviner och lavinräddning (från dec. -86) dras tillbaka för revision."

Manne berättade också att han så sent som i december -95, efter en tidningsintervju (där han sagt att Röda Korset naturligtvis borde fortsätta sin sökvinkelavhållsamhet) fått veta av vice ordföranden i Norges Röda Kors, att hans uttalande varit mycket beklagligt "eftersom sökvinkelmetoden är så bra".

Manne berörde andra initiativ att få in vetenskap i slagruterelaterade försök. Han berättade om en norsk provinsialläkare som 1991 i TV

framhållit farligheten med jordstrålning och som kommit på ett par metoder, med armeringsjärn resp. lampsladd, att "avskärma" strålningen. Efter 25 försök i två dagar visade resultaten att endast läkaren visste innan kunde han ange huruvida strålningen var avskärmad eller ej.

Manne berättade om naturgeografen Leif Engs försök 1983 vid Lummelundagrottan på Gotland. Försökspersonerna hade fått gå med slagruta på ett antal ställen över grottsystemet och försöka avgöra var det fanns vatten. Ett visst positivt resultat finns rapporterat, men enligt Manne är det svårt att dra några konklusioner av de redovisningar som hittills gjorts.

Som avslutning behandlades en serie försök från München 1988, gjorda av König och Betz, den senare "en relativt erkänd fysiker". Manne tog framförallt upp ett stort inomhusförsök, där ca 40 rutgångare från våningen ovanför en flyttbar vattenränna skulle avgöra var rännan befann sig. Ca 800 försök gjordes, allt presenterat på eget förlag men utan primärdata. Dessa redovisades dock i årets augustinumnummer av den allmänvetenskapliga Naturwissenschaften, och av Manne på mötet. "En mycket speciell, kreativ statistisk metod" ansågs nödvändig för den rätta slagrutepositiva tolkningen.

Sagde Betz har också forskat om det ofta omtalade Curry- och Hartmann-jordstrålningsrutnätet, men inte hittat något. Inte desto mindre hänvisar de troende ofta till honom när de behöver "stöd av forskning".

Men mera slagruta skulle det bli denna 10 november. Eftersom tidningstablan för kvällens "Kvällsöppet" (22.10 - 23.00) annonserat

om Currykryss och liknande, hade jag satt videon på inspelning. Och häpnade vid genomgången av bandet, inte minst med tanke på att Kvällsöppet och TV2 för många tittare fortfarande torde åtnjuta en relativt hög grad av trovärdighet.

Efter textrubriken "Gardera med Currykryss" inleder programledaren, Birgitta Sandstedt, med den icke oävna publikfångaren "är du kroniskt trött, har ont i huvudet och sover dåligt? Då kanske det finns en enkel lösning på ditt problem." Sedan följer ett filminslag där slagrutemannen Ola Kongshaug går omkring bland träden och får ideliga "utslag" med sina lättroliga vinkelpinnar och höra hans fantastiska konstateranden om det linjenät av jordstrålning det tydligen handlar om. Man får veta att människor inte mår bra på dessa linjer "medan katter mår bra och söker sig till dem och myrorna bygger sina bon precis på korspunkterna och verkar navigera efter dom."

Där kommer en speaker - intervjuare (Katarina Sahlin) in i handlingen: Förr använde man slagrutor eller vinkelpekare för att leta vatten och jordstrålning ute i naturen. Nu är denna urgamla konst åter aktuell. Och det har t.o.m. visat sig att elöverkänsliga personer eller folk som lider av kronisk trötthet kan må bättre av en enkel ommöblering hemma." När sedan slagrutemannen med sina pinnar visat hur de otäcka linjerna går fram helt intill kanterna på hans (?) säng, och berättat att "man blir bra" om ens säng står rätt, torde nyfikenheten hos tittaren vara mycket högt uppdreven.

En representant för etablissemanget Socialstyrelsen, Magnus Svartengren, får nu ord och bild. Han har uppmanats av en tydligt oroad programledare att komma med

sina synpunkter på allt detta. Alla lämnas dock i sticket: Socialstyrelsen jobbar inte med slagrutor, men som oerfaren privatperson är jag nyfiken."

Nu kan man förmoda att programledaren försöker få någon tröst av åtminstone titulaturen i den lilla studiogrupp hon har att vända sig till: två docenter och en läkare.

Dock förgäves.

Nils Axel Mörner ("docent geologi") som först får ordet, börjar med att angripa "Stockholms Universitets ledning" för att "sätta händerna för både öron och ögon" inför den realitet man kan visa att jordstrålning är". Och Gerhard Holm ("docent genetik") från Försäkringskassan i Malmö, håller med, men börjar omedelbart att i stället tala om vad han kallar "el- och magnetfält" och bidrar därigenom till en grundläggande begreppsförvirring som präglar resten av programmet. Han berättar om ett försök med tolv el-överkänsliga långtidssjukskrivna Malmöbor som kommunen el-sanerat för och sedan kunnat konstatera "klart förbättrat hälsoläge för" i nio fall.

Programledaren: Så det här var inget hokuspokus?

GH: Nej, jag vet.

Nu återstår bara läkaren, Ulrika Åberg:

-Jag har förstått att jordstrålning är en realitet, säger hon.

Programledaren: Hur kan du hjälpa dina patienter?

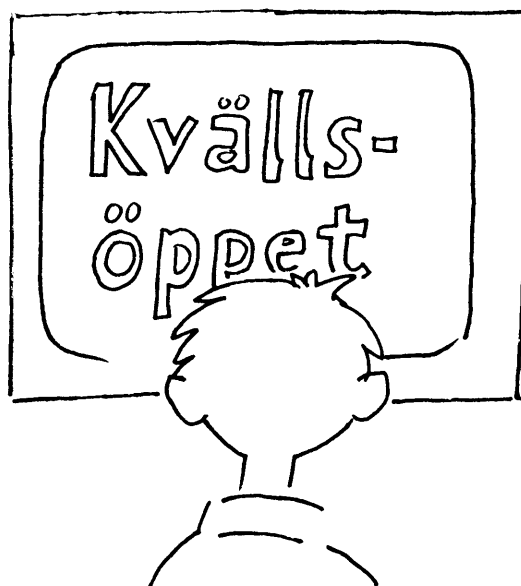
UÅ: överallt i landet finns ju slagrutekunniga som kan hjälpa patienterna att hitta dom här linjerna och dom här kryssen.

Programledaren börjar nu, märkbart skakad, en ny försöksomgång,

där Mörner får lägga ut texten om de s.k. Curry- och Hartmann-linjernas globala fisknätsnatur, om hur "våra förfäder rättade in sina bostäder efter dom" och hur "vi ser att naturen påverkats av det och tar hänsyn till det". Till yttermera visso visar han upp sin nya skrift i saken, som på hans "geologiska-geofysiska

ka sätt för första gången skall visa vad det här med jordstrålning är för nånting". Därefter demonstrerar han sina vinkelpinnar.

"Men titta på den där nu, varför rör den sig?" utbrister plötsligt den alltmör förskräckta programledaren och pekar på en liten plastslagruta som docent Holm sträcker ut mot

UTSTRÅLNINGEN FRÅN
VISSA TV-PROGRAM KAN
FRAMKALLA FÖRVIRRINGS-
SYMPTOM HOS KÄNSLIGA
TITTARE

docent Mörner och som ger tydligt utslag på lämpligt avstånd från denne. "Auran", säger båda lugnande, "det är bara auran".

Den stackars programledaren försöker samla sig efter chocken genom att nu inta ett slags uppgivet nolläge och frågar hur hon som stackars oinvigd privatperson skall kunna få ut något av det här".

Mörner tar tillfället i akt med en lång utläggning om goda och dåliga rådgivare i branschen, om "otäcka tyska apparater", avsedda att ställas under sängen och som till en början visserligen får "fältet att gå ner", men som man sedan får "en riktad stråle i baken" av, "ett otrevligt geschäft som vi inte tycker om".

Programledaren: -Ni menar alltså, och ni är docenter båda två, att i en vanlig enkel lägenhet finns det bra eller dåliga ställen att sova på?

Båda: -Ja, det är vi överens om.

Programledaren till Socialstyrelse-representanten: -Här hör du ju den beprövade vetenskapen och erfarenheten uttala sig. är det inte den ni ska betjäna på Socialstyrelsen?

Svartengren: -Jo, absolut, men om vi återvänder till patientgruppen dom el-överkänsliga ...

Det gör han, därigenom återigen lämnande programledaren i sticket. Han talar om att det kanske finns ny kunskap här, som också sjukvården kan lära sig en del av, men att det viktigaste är hänsynen till drabbade människors problem. Holm är dock ingalunda nöjd: "Det räcker inte. Vi som kan måste gå in och titta på dom här olika strålningsfälten. Vissa människor är oerhört känsliga och blir sjuka. Ligger man länge fel kan det bli cancer också, det finns det många undersökningar som visar."

Programledaren försöker nu börja ett mera allmänt resonemang med Holm. Hon talar om vådan av att "vi har fått in så många el-apparater i hemmet" och Holm håller med. Strax får hon dock höra, att en dator på en Curry- eller Hartmannlinje kan börja bete sig underligt och att en mikrovågsugn där kan verka strålningsförstärkande. Och Mörner skarvar på allvarsorden med påpekanden om vikten av att visa respekt för de här sammanhangen, om att "flera duktiga forskare" av rädsla för repressalier inte vågat ställa upp på det förestående lördags-symposium han skall hålla i och att "mitt universitet, när jag hade en kurs i det där, startat rena inkvisitionsbålet. Hans förmodan är dock att "det blir några andra som blir svedda i baken".

Febrilt famlande efter något liknande fast mark vänder sig programledaren återigen till läkaren för att få veta vad som fått henne att "börja tro på det här". När svaret bara blir "jag är väl en sån som lyssnar på mina patienter", kompletterat med vaga antydningar om egna och några anförvantes sjukdomssymptom, är programledaren bara svettigt uppgiven.

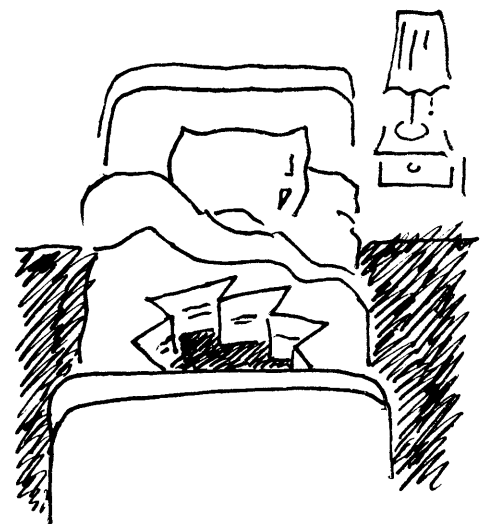
Hon reagerar inte nämnvärt när hon får höra att själva "boven" i Malmö-försöket varit "ett förhöjt jordstrålningsfält i bostaden hos alla", utan vill slutligen vara veta vart man kan vända sig för att få hjälp.

"Slagruteförbundet" föreslår Holm lite tveksamt, men Mörner betonar med kraft vikten av "att göra det utomordentligt seriöst". Först måste han bara vända sig "dels mot de rigorösa nejsägarna, som förstör framåtskridandet", dels mot "dom som gör någon sorts flum av det, och som förstör marknaden.

Massor ringer till mig", fortsätter han, och då hänvisar jag dom till dom som är duktiga."

Holm får avsluta med att tala om "den fantastiska respons" som bl.a. initiativtagaren i Malmö-projektet, Jonas Lövström, fått och att "flera stora företag hört av sig och mängder av privatpersoner".

Producent för programmet, som kom från Göteborgs-TV, var Ulf Källström.

STÄLL INGA OTÄCKA
TYSKA APPARATER
UNDER SÄNGEN!